

Tahir Erdoğan ŞAHİN
Emekli Öğretim Üyesi

“2023 Türkiye”nde

İl İdarî Düzeninin Yenilenmesi Gereği ve “MERKEZÎ VİLAYET SİSTEMİ”

Çağımızın ekolojik, toplumsal, ekonomik ve askerî sorunlarla yoğun olarak yüz yüze gelmesine paralel olarak Türkiye’de resmî ya da gayri resmî statükocu bazı anlayışların halkın genel isteklerine aykırı ve fakat inatla ayakta kalma çabaları giderek zayıflamakta; demokratik çizgi içerisinde yerel unsurlar kendi renk derinliklerini kavrarken, bu renkler bütünü çerçevesinde oluşturulan ulusal varlığın evrensel boyutlarda kavranıp geliştirilme çabaları artmaktadır.

Tanımsal içeriğiyle siyaset; iktidar, yönetim, toplumsal yapılar, toplumsal değer, ilişki ve ihtiyaçların esas alındığı; devlet işlerini düzenlenmesi ve yürütülmesi etkinliği ve ülke-insan ilişkileri içerisinde yönetimin ya da bir amaca ulaşmak için gerekli olan davranışların analizi gibi olguları kapsayan; toplumsal hayatın devamı için, insanlar ve kurum-

lar arasındaki ilişkileri belirleyen, belli bir yönetim / iktidar mekanizmasının oluşumu içinde gerekirse zora dayanarak düzenlenmiş yasa, eylem ve denetim etkinliklerinin bütünüdür.

Siyaset ve iktidarın incelenmesi, dar anlamıyla, devlet, hükûmet, siyasal partiler, çıkar grupları ve politika yapma sürecinde etkin olan diğer hükûmet dışı örgütler gibi çeşitli siyasal kurumları kapsar. Özellikle devlet, çok daha yoğun bir ilgi konusudur. Günümüz demokrasilerinde siyasal sürece hükmeden aygıt hâlâ devlettir. Fakat daha geniş açıdan bakılırsa, iktidarın işleyişi yalnızca resmi kurumlar ve kurumsal faaliyetlerle sınırlı görülemez. İktidar algı ve anlayışı giderek siyasal sistemin dışında addedilen ve karar almayan süreçlerin içinde de yerleşmektedir.¹

Günümüz siyaset bilimcileri iktida-

Üst siyasal organizasyon olarak devlet aygıtının esas olduğu tüm bu sistemler, o ülkenin kendi konumu çerçevesinde kurulmuşlardır. Ve hemen her ülkede idarî yapılar o ülkenin kendi ihtiyaç ve tercihleri yanı sıra değişen dünya koşulları doğrultusunda değişebilmekte veya tadil edilegelmektedir.

rın yalnızca ulus devletler içindeki konumuyla değil, aynı zamanda uluslar arası ilişkiler temelinde kullanılmasıyla da ilgilenmektedirler. Bu irdelemelerin artık XXI. Yüzyılın kendine özgü niteliği göz önüne alınarak yapıldığı oranda çok daha makul sonuçlara varılacağı açıktır. Her halukârda, ulustan uluslar arası

¹ Tahir Erdoğan Şahin, *Siyaset Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi*, Ankara 2006, s.13.

platformlara giden sürecin aslî öznesi “birey”dir. Bireylerin toplumdaki konumlarının hayatiyet bulduğu somut alan ise köy, kasaba ve kentlerdir. O halde, genel ülke yönetimi içerisinde yerleşim birimlerinin ne tür ve biçimde ele alınmışlığı temel bir konudur.

Ülke Yönetim Kademeleri

Bilindiği gibi, tüm ülkelerin devlet yönetimin altında çeşitli yönetim birimleri vardır. Kademeli olarak düzenlenen bu yönetim birimleri, büyüklük ve önemlerine göre, örneğin ABD ile Kanada’da eyaletlerden ya da İngiltere, Fransa’da ve Türkiye gibi ülkelerde illerden oluşur. Eyalet ya da il sisteminin daha alt kademelerinde il konumunda bulunan yerleşimin kendi içerisindeki birimler, belediye yönetimleri, ilçe ve köy yönetimleri olarak sıralanabilir. Bu yerel yönetim birimleri eğitim, sağlık, sosyal yardım hizmetleri, ulaşım, imar planları, nüfus kayıtları gibi işlere, kısacası, genel devlet denetimi içerisinde o yerleşimin ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışırlar.

Demokrasilerde küçük yönetim birimleri merkezi ya da federal sistem içinde örgütlenmiştir. Federal sistemde eyaletler, kendi istekleri dışında ellerinden alınamayacak belirli yetkilerle donatılmıştır. Merkezi sistemde ise iktidar, bölge ya da il yönetimlerine ne kadar yetki tanıdığına kendi karar verir. Türkiye; İngiltere, Fransa ve Japonya gibi merkezi sistem içinde örgütlenmiş ülkelere örnektir.

Yerel kamu hizmetlerinin o bölgenin toplumsal, ekonomik, coğrafi gerek-

lerine uygun olarak yerine getirilebilmesi için oluşturulan yerel yönetimler genellikle merkezden yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere iki ayrı örgütlenme biçimi gösterir.

Merkezi yönetim, ülkede ulusal birlik ve bütünlük sağlandığı ölçüde yerel yönetimlerin güçlenmesine izin verilmektedir. Yerel yönetimlerin yetki, sorumluluk ve kuruluş biçimleri ülkeden ülkeye önemli farklılıklar gösterir. Örn. İngiliz sisteminde, İngiliz Uluslar Topluluğu ülkelerinin çoğunda yürürlüktedir. Bu sistemde merkezi yönetim yerel birimlere belirli görev ve yetkiler vermiştir ve seçilmiş kurullar ulusal yönetimin gözetimi altında yerel düzeyde iş görürken, Fransız’da ulusal yönetim yerel birimler üzerinde güçlü bir denetim kurulmuştur. Doksan kadar il bulunan Fransa’da her il, merkezden atanan bir vali tarafından yönetilir. Kentlerde ve beldelerde seçmenler belediye başkanlarını ve belediye meclislerini seçerler. Birçok ülke, XVIII- XIX. Yüzyıllar içinde çektiği idari ve toplumsal sancılar sonucu kurulan Fransız sistemini benimsemiştir. Fransa’dan çok daha büyük ve kendi geçmişinde özgün yönetim süreçleri tecrübesine sahip olmakla birlikte Türkiye de bu ülkeler arasındadır.

Türk ve İslâm Siyasal Düşüncesi

Siyasal düşünce tarihi adına yazılan kitapların çoğunluğu, bizzat siyaset üzerine yazan düşünürlerin eserlerine dayalı söylemleri kronolojik bir biçimde sıralayarak oluşmuştur. Oysa ki, yazıya geçmese de uygulanan siyasal yönetimlerin varlığı da ortadadır ve bunlar yazı dışı ar-

keolojik ya da şifahi kaynaklardan okunup ifade edilebilirler. Siyaset bilimi kapsamında, siyasal düşünce tarihinin veya mevcut siyasal yapının yorumlanmasında bazı paradigmalara, değişmezlerin veya sürekliliklerin kabul edilebilir taraflarının olması yanı sıra başkalaşmış, değişmiş türleri de olmaktadır. Kapsamlı veya daraltılmış ölçüler içinde yapılan yazımların da kendilerine özgü çeşitli yöntemler ya da yöntem arayışı içinde çeşitli çabaları görülebilir.

Yalnızca çağdaş olaylardan hareketle siyasal bilincin açıklanması, olayların arka plânını gözden kaçırmaktır.² Bu nedenle, siyasal düşünceleri tarihsel süreç içinde ele alan çalışmaların daha sağlıklı sonuçlar içereceği açıktır. Ancak, siyasal düşünce tarihleri adına yapılan çalışmalarda anlayış ve yöntem bakımından farklı yaklaşımların olduğu, bu yaklaşımlarda bazı sorunların bulunduğu görülmektedir.

Uygarlığın ortaya çıkışıyla ilintili olan kent ve daha sonrasında bunun siyasal organizasyon halinde ortaya çıkışı olarak bilinen “kent devleti” Mezopotamya, Hindistan ve Mâveraünnehir yörelerinde ortaya çıkmıştır. Eski Yunanda “polis” adı verilen kent devleti, bu uygarlığın siyasal ve toplumsal hayatının en karakteristik örgütlenme biçimi³ olsa da bu oluşumun (kent devleti) Yunan’a özgü olmadığı açıktır.

Orta Asya’da ister yerel ister kıtasal olsun, geniş alanları kapsayacak biçimde bozkır kültürünün bir niteliği olarak göçebe ve yerleşik alanları içeren büyük siyasal ve sosyal organizasyonların ortaya çıkışı bozkır kültürünün uygarlık aşamasına geç-

² Leslie Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, (Çev. T. Karamustafaoğlu), Ankara 1986, s.19.

³ Shepard B. Clough, *Uygarlık Tarihi*, (Çev. N. Önel), İstanbul 1965, s.78

tiğini simgelemektedir. Afanasyevo - Andronova kültürleri, İskitler yanı sıra Tagar döneminde gelişerek biçimlenmiş, bu yapının bazı unsurları daha sonra kurulan Büyük Hun Devleti, Göktürkler ile diğer Türk devletlerine ulaşmıştır. Türk devletlerinde ülke “kurultayın” ın esas olduğu bir yapı içerisinde hükümdar ile çevresindeki soylular yönetirdi. Ege çevresinde (Yunanistan, Batı Anadolu) ortaya çıkan kent demokrasisine karşın, Türk devletlerinde bir çeşit bölgesel demokrasi olduğu düşünülebilir. Çünkü, farklı toplulukların oluşturduğu bu siyasal yapı içinde, her bölge, kendi liderleri aracılığıyla merkezi yönetimde (kurultay’da) temsil edilebilmiştir.

Kutadgu Bilig’de işlenen esas tema “ideal insan”dır. Bu insan adaletten ve doğruluktan şaşmaz; ağır başlı ve alçak gönüllüdür. Etrafındaki insanlara merhametli ve insafli davranır. Yusuf Has Hâcib, bu ideal insan tipini soyut olarak ortaya koymaz; onu cemiyet içine yerleştirerek fertlerin diğer fertlerle ve devletle olan ilişkilerini inceler. Böylece Kutadgu Bilig, hem sosyoloji hem de siyaset bilimi niteliğinde bir eser hâline gelir.⁴ Bundan dolayı kelime “mesut olma bilgisi” manasına gelen “Kutadgu Bilig”, terim olarak “siyasetname” manasını kazanmıştır.

Kutadgu Bilig’deki siyasi, hukuki, toplumsal ve ahlâki fikirler bir yandan eski Türk devlet anlayışına, bir yandan Hint, İran ve İslâm geleneğine bağlıdır. Türk boylarının örfi hukuk uygulamalarının büyük Türk hükümdarları tarafından düzenlenmesiyle meydana getirilen töre ve Tanrı tarafından Türk hükümdarlar-

rına bahsedilen “kut” (devlet) ; Türk devletinin ve hâkimiyet anlayışının temelini teşkil eder. Bu devlet ve hukuk anlayışında “töre”nin doğru tatbik edilmesi “adalet”in de temin edilebilmesi demektir.

İslâm ve Yönetim; Din-Devlet-İktidar

İslâm devletinde Hz. Muhammed aynı zamanda devlet başkanlığı görevini yüklenmiş, ordu komutanlığı ve yargı işleri de dahil pek çok kamu görevini bizzat yürütmüştür. O dönemde kurumlaşmak için gereken imkânlar az olduğundan Medine Mescidi; ibadet, eğitim, danışma, yardımlaşma ve benzeri hizmetlerin yürütüldüğü çok fonksiyonlu bir merkez görevini üstlenmiştir. Topraklar genişleyip de kamu hizmetleri tek merkezden idare edilemez olunca, Peygamber devlet başkanı olarak kamu hizmetlerini yürütmeleri için görevliler atamıştır. Mekte ve Medine’nin dışındaki yerlere gönderilen görevliler yargı işlerine de bakmışlar, bu görevlilere yargılamayı nasıl yapacaklarını peygamber bizzat kendisi öğretmiştir. Gelişkin siyasal kurumları henüz mevcut olmayan bu sistemde doğal olarak Peygambere olan inancın gerektirdiği bir itaat vardı. Peygamber, ilkelerinin sürekli kılınması için kendisine herhangi bir meşru otorite veya kurumu vasiyet veya halef tayin etmemiş, Kur’an’ın ilahi iradeyi ifade eden otoritesi bütün Müslümanlara emanet edilmiştir. Gerekirse Müslümanlar birini seçerek kendilerine siyasi lider yapabilirlerdi. Peygamber kendinden sonra mü’minler üzerinde hükmedecek bir otorite olarak sadece Kur’an’ı bırakıyor, bir halife

Halka karşı sorumluluğu

olmayan valilere merkezden yapılan uyarılar iktidarların algı ve anlayışına göre değişen, yasal olarak müeyyidesi belirsiz bir konudur. Halkın bazı valiler hakkında olumlu düşünmesi, valilerin şahsi nitelikleri ve artı çabalarıyla ilişkilidir.

tayin etmiyor, bir şûra veya başka bir kurumun oluşumunu da vasiyet etmiyordu. İlahi hukuku herhangi bir tarzda tefsir ve tatbik etme yetkisi ve hakkı, bir halifeye, bir ruhban sınıfına veya herhangi bir teokratik kuruma özgü olmayıp bütün Müslümanların en doğal hak ve vazifesi oluyordu.

Son tahlilde şu söylenebilir: Kur’an ve onun aracısı olan Peygamber’in sünnetinde, dinin içselleştirilip hükümlerinin uygulanması sorumluluğu doğrudan bireylere ilişkindir. Müslüman ya da başka bir dine mensup bireyin dinini vaaz edilen biçimde yaşama özgürlüğüne karşı herhangi bir müeyyide varsa, insan olarak bununla mücadele etmesi de doğaldır. Aynı hak hiç kuşkusuz din dışı düşünce ve sorumlu davranışların ifası için de geçerlidir.

Hz. Muhammed’in tesis ettiği kent devletinin; siyasi, askeri ve adli teşkilatları ile ekonomik, sosyal yapısı ve bunların temel ilkeleri onun zamanında şekillenirken, kurumları, peygamber’in ilkeleri göz önüne alınarak “Reşid Halifeler Dönemi”

⁴ Büyük Türk Klasikleri, C.3, İstanbul 1985, s.133, “Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig”mad.

nde daha gelişmiş ve anlaşılabilir bir konuma getirilmiştir. Sonraki gelişmeler Müslümanların kurduğu devletin (din devletinin değil) sınırlarının genişlemesine uygun olarak devam etmiştir.

İslâm anlayışında doğrudan bir “din devleti” zorunluluğunun olmaması ve İslâm gerçeğinin doğru algılandığı toplumlarda “din(İslâm) devleti” nin olunamayacağını bilmesi; devlet yönetimi tecrübesi açısından zengin bir miras bırakılmasına neden olmuştur.

Bu nedenle; Türkiye, “bütün bir vatan” olarak bu halkın bölünmez kutsal mekânı olarak hep ihtimam göreceği gibi, Cumhuriyet ve onun değerleri de özü itibarıyla İslâm’ın doğru algılanması sürdükçe korunacaktır. Hiçbir kurum ya da zümrenin “Cumhuriyetin koruyuculuğu ve bekçiliği”ne soyunmasına gerek yok; bu sistemin koruyucusu bizzatı halktır ve bunu başta kendi seçimiyle oluşturduğu TBMM’ nin üst çatısı altında yargı ve yürütme kurumları ya da doğrudan kendi refleksleri marifetiyle gerçekleştirir.

Türkiye’de Mevcut İl Sisteminin Bazı Temel Sorunları ve “Merkezî Vilayet Sistemi” Önerisi

Siyasal düşünce ve siyasal yapıların bir tarihselliği vardır. Bugün için gelişmiş ya da gelişmekte olduğu farz edilen tüm dünya ülkeleri biri birine benzer ya da biri birinden çok farklı yönetim biçimleri benimsemişlerdir. Üst siyasal organizasyon olarak devlet aygıtının esas olduğu tüm bu sistemler, o ülkenin kendi konumu

çerçevesinde kurulmuşlardır. Ve hemen her ülkede idarî yapılar o ülkenin kendi ihtiyaç ve tercihleri yanı sıra değişen dünya koşulları doğrultusunda değişebilmekte veya tadil edilebilmektedir. Bu yalnız idarî anlamda değil yönetim anlayışlarında da görülmektedir. Kuşkusuz idarî anlayışlarla idarî yapılar biri birini gerekli kılan düzenlemeler değildir. Örneğin her hangi bir ülkenin eyalet ya da vilayet esasları üzerinde olmuşluğu, o ülkenin demokrat veya antidemokrat bir anlayış içinde olmuşluğuyla doğrudan alakalı değildir. Aynı şekilde, her hangi bir ülkenin üniter yapısı o ülkedeki eyalet, özerk veya vilâyet sistemiyle bire bir bağıntılı değildir. Ne var ki, bizim ülkemiz de dahil pek çok ülkede sistem tartışmaları, kavramsal gerçekliklerin yeterince anlaşılabilmesi nedeniyle sağlıklı analizler yerine karmaşık çekişmelere dönüşebilmektedir. Bunda, statükocu resmi ideolojiye karşın aynı tür gerici terennüm eden etnik/bölücü/ayrılıkçı radikal hareketlerin; mevcut rejim içerisinde çıkarları olan kesimler ile merkezden uzaklaştırıldıkça nemaları budanan kesimler arası çatışmaların etkisi büyüktür.

Türkiye, kendi tarihsel geçmişi (Selçuklu- Osmanlı- Türkiye Cumhuriyeti) içerisinde merkezi devlet, bağlı devlet, meliklik, atabeylik, bağlı beylik⁵, beylerbeyliği, eyalet ve vilâyet gibi idari yapılanma tecrübelerini yaşamıştır. Osmanlı, “Devlet-i Âli” sıfatıyla geniş topraklara egemen olmasına karşın merkezî otoriteyi güçlü kılmak adına genel anlamda eyalet sistemini benimsemişti. Cum-

huriyet dönemi vilayet sistemi esas olarak II. Mahmut’la başlayan bir gelişmenin ürünüdür.

XIX. yüzyıl itibarıyla Türk siyasal yönetim modeline Kıta Avrupa’sının demokrasiye doğru ilerleyen yönetimleri esin kaynağı olmuştur. 1839 yılında Tanzimat ‘la başlayan siyasal yönetim kurumlarını yeniden biçimlendirme çabası, 1876’da ilk anayasanın onaylanmasıyla sonuçlanmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanından ve anayasanın yeniden düzenlenmesinden sonra, egemenliğin padişah ile halk arasında, bir ölçüde paylaşıldığı yeni bir dönem başladığı bilinmektedir.

Fiiliyattaki konumu hep tartışılacakla birlikte, günümüz Türkiye’sinde egemenliğin her hangi bir kayıt ya da şarta bağlanmaksızın milletin olmuşluğu esastır. Sorun, bu egemenliği anayasanın belirlediği yetkili organlar aracılığı ile kullanması sürecinde devlet otoritesi ile bireysel özgürlük alanları arasındaki dengedir. 1961 Anayasasının zaman içerisinde tadil ve ikmal edilerek çağdaş demokratik ilkelere uygunluğu sağlanabileceken, zamanın iktidarları büyük ölçüde bundan imtina etmiş, 1982 Anayasası ile de (soğuk savaş dönemi şartlarında) çok daha geri bir anlayış pekiştirilmeye çalışılmıştır. Yetersiz, tutarsız, geri ve hatta Türkçesi bile sorunlu 1982 Anayasası otuz yıl içinde büyük oranda tadil edilmiş, bu metnin tümüyle ortadan kaldırılıp yeni ve sivil bir anayasa yapılması ise hâlâ devam etmektedir.

Türkiye’de merkezi yönetim, idari görev ve uygulamalarını yerine geti-

⁵ Bağlı devlet, melik devlet/meliklik, beylik kavramlarının tarihsel konumu ve tanımlamaları için bk. Tahir Erdoğan Şahin, *İslâm Tarihi, Türk- İslâm Devletleri ve Orta Çağda Avrupa*, Ankara 2006, s.144, 148, 167.

rebilmek için ülke çapında yönetim kademeleri, sırasıyla iller, ilçeler ve (fiilen kaldırılan bucaklar) köyler olarak coğrafi bölümlere ayrılarak örgütlenmiştir. En büyük yönetsel birimler olan illerin başında devletin, hükûmetin ve bakanlıkların temsilcisi durumunda olan valiler bulunur. İlçelerin başındaki kaymakamlar ise bir devlet memuru olarak kendisi gibi merkezden atanan valinin denetimindedir ve doğrudan devleti temsil etme yetkisi yoktur.

Günümüz Türkiye'sine bakıldığında adeta bir "il enfasyonu" göze çarpar. Otuz, kırk, altmış.. derken bugün irili- ufaklı seksenin üzerinde il vardır. Bu hâl bir o kadar dağınıklık, bürokratik pejmürdelik, ekonomik israf, kültürel derbederlik anlamına gelmektedir. Siyasi argüman olarak bu nicel çokluk karşısına eyalet gibi geçmişe öykünme, "bölgesel özerklik" gibi iyi niyet temelinde olduğu kuşku uyandıran, dahası etnik- ilkel- ırkçı saiklerin motivasyonu ile hareket edilen irrasyonel öneriler ve buna bağlı kısır tartışmalar olmaktadır. Bütün bu uygulama ve öneriler ele alındığında, açmazlarının yeryüzü gerçekliğinin iyi okunamamasından, gelecek dünya tasavvurundan mahrum, gelişmeleri günün dar zaviyesinden yorumlayan anlayıştan kaynaklandığı görülecektir. Marjinal bazı odaklarda yuvalanmış, yetersizliğine inat muhteris bazı lafazanların yalnız Türkiye genelinde daha müreffeh bir toplum geleceğini sabote etmeleri yanı sıra yerel düzeyde de dar düşünceli ve fakat enaniyetle mücehhez yönetici tiplerin şehirleri abuk - subuk yatırımlarla estetikten yoksun taş- demir

yığıntıları konumuna düşürmelerine şahit olunmaktadır.

Hem valilerin hem kaymakamların merkezden atanıp bunlardan kaymakamın devleti temsil niteliğinin olmaması garip bir durum olduğu gibi, her iki birim ataması içerisinde yönetilen halk görece dışlanmış bir hâldedir. Halka karşı sorumluluğu olmayan valilere merkezden yapılan uyarılar ise iktidarların algı ve anlayışına göre değişen, yasal olarak müeyyidesi belirsiz bir konudur.⁶ Halkın bazı valiler hakkında olumlu düşünmesi, o tür valilerin şahsi nitelikleri ve artı çabalarıyla ilişkilidir. Bu tür valiler bile, atanmışlıkları nedeniyle bölge hakkında "hâlden anlamaz" olabilmektedirler. Ve on yıllardır halk nezdinde "şu şu valiydi, şunlar da gelip giden memurlardı" söylemlerinin ardı arkası hiç kesilmemiştir.

Siyasal yapının çoğulcu karaktere evrilmek yerine çoğunlukçu iktidar gücü olarak kendini etkin kılması, bu mihvalde niteliğin geri planda kalmasına, giderek "insan – kent - toplum" yapısının pejmürdeleşmesine ve kokuşmasına neden olmaktadır.

Yapılmak istenen veya cari olan bazı resmî ya da özel projelerde kapsamın tek bir il içerisinde uygulanmasının olumsuzluğu ve bir veya birkaç il için düşünülmüşlüğü merkeze aynı yasal hükümlerle bağlı illerin bazılarının pratikte birlikte olmasını gerektirmiştir.

Merkeze bağlı çok sayılı il sistemi, o il içinde yaşayanları primitif saiklerle olur- olmaz her kurumun kendilerinde de olması taleplerini kıskırtmaktadır. İrili - ufaklı her ilde her

Merkezî Vilayet Sistemi, esas itibariyle merkezi yönetim ile yerel yönetimin denge noktasıdır. Bu sistemde ne yerel anlayış kendi olası dar kalıplar içinde ürettiği olumsuz istekler için sızlanıp direnir ne de merkezi yönetim gereksiz otoriter tavrını dayatır. İnsan temelde akıllı olan canlıdır ve ortak akıl ortaklaşa kullanılan erk zemininde hayat bulur.

kurumun bulunmuşluğu, sanıldığı gibi o ile değer anlamda ekonomik katkı sağlamadığı gibi, tüketici vasfı ağır basan bu kurumlar merkezî bütçeye ekstra ve devasa yük olmaktadır. Bu tür merkezi harcamalar ise bir biçimde kurumlara sahip olmakla ikna olunan vatandaşlara (artan vergiler türünden) ekonomik sıkıntı olarak geri dönmektedir.

Mevcut il lîdari sisteminin, yönetim pejmürdeliğine, siyasal gerilimlere, ekonomik israfa, eğitimden sağlığa niteliksizleşmeye neden olduğunun apaçık bulguları vardır. Oldukça çeşitlenmiş kamu hizmetlerinin her birinde bu il çokluğundan, ilçe enfasyonundan ve yüzlerce dağınık ama kendi içine gömülmüş minik koloniler türü köylerde kurumların daha işlevsel ve esnek olması adına çıkarılan yeni yönetmelikler, bir tarafıyla yapıcı olurken bir tarafıyla da çelişkilere ve belirsizliklere neden olmaktadır. Bu tür sorunların temelinde il sistemi ve buna bağlı

⁶ Geçtiğimiz yıllarda mevcut başbakan valilere "halkın derdiyle dertlenin, onların konumlarını gözetleyin" türü uyarılarda bulunmuştur. Bunun bir anlamı, valilerin yönetimdeki halka karşı sorumluluklarının yasal olarak eksik olduğudur.

alt sistemler yumağının olduğu da artık düşünülmalıdır.

Merkezî yönetimin ayrıntılar içinde boğulmasından kurtulmak, bu anlamda devleti küçültmek ve fakat etkin kılmak adına yerel yönetimlerde yetki artırımına gidilmesi çabaları olumludur. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yoluyla sistemin daha demokratik bir topluma doğru evrilmesinin sağlanması gayretlerini önemsiyoruz. Ancak, iyi niyetle yapılan çabaların daha fazla bürokratik yük getirdiğini, seçilen il özel idaresi başkanlarının vali emri ve halk talepleri karşısında “araf’ta kalmış” hâlleri yanı sıra hizmet birimlerinde çalışanların çok başlı ve her biri kendince yetkilere sahip amirler arası mekik dokumaları ise tuhaf ve çekilir bir manzara arz etmemektedir.

En küçük yerleşim birimi olan köy ve mezralardan beldelere, ilçelerden illere kadar tüm bu toplumsal yatay yapı mevcut il sistemi içerisinde merkezî devletin denetimindedir. Seçilmişlerin atanmışların direktifleri dışına çıkamadıkları da düşünülünce, atanmış ya da seçilmişleriyle yönetim birimlerinin tüm temsilcileri merkezin gözü – burnu – kulağı - eli durumundadır. Halk tabanının sesine kulak vermek merkezî otoritenin âlicenaplığı, onun haklı ihtiyaçlarını karşılamak ise (ve karşılanırsa tabii) bir lütuftur. Bu âlicenap bakışın ve lütfkârane yardımın muhatabı halktan bir birey, en küçük kamu hizmet biriminin en küçük memurunun karşısına hiç kuşkusuz ne tür dil dökerse “ikna” edeceğinin muhasebesi için günler öncesi prova yapip öyle gitmektedir.

Kanun yapma ihtiyacı kadim zamanlarda mutlak otoriter yapının baskısı karşısında kemiğine bıçak dayanan halkın infialini önlemek adına ortaya çıkmıştır. Toplumsal yaramazlıkların nedeni sistemde değil hep kanunların eksikliğinde görüldüğü için de “sağlıklı toplum- huzurlu birey” yerine, tüm devletlerde ceylan derisi ciltli, içeriğinde ağıdalı lafların sıralandığı kanun külliyyatı şaheserleri vücuda getirilmiştir. Ve kanun ve tüzük ve yönetmelik derken; XXI. yüzyılın görüngüsü ya da fenomenlerinden biri diyelim; kanun, tüzük ve yönetmeliklerle beli bükülü sunta raflardır. Bu ülkede 200 yıla yakın bir süre hep merkez taşraya yansımış, şimdiki il sistemi sayesinde taşradan merkeze yansıyan da yine merkezin taşraya yansıttığı siluet olmuştur.

Türkiye’de il, ilçe ya da köy belirlenmesinin kriterlerinden biri hatta en önemlisi nüfusun sayısal konumudur. Toplumsal yatay yapının doğal oluşumunun esası da budur. Toplumsal sistemin düzenlenmesinden devlet - vatandaş ilişkilerine değin tüm süreçler nüfusun niceliği üzerinden yürütülmektedir. Tüm eylemlerde vatandaş matematiksel bir rakam kadar değerli ve anlamlıdır. Oluşturulan siyasal ve ekonomik sistem bu nicel keyfiyete göre yönlenecek, tasarılar - projeler yatırımlar ve yardımlar ise bu rakamsal keyfiyete tâbi olarak gerçekleştirilmektedir. Bir tür nüfus sayısı / demografik fetişizm yüzünden birçok belde bir icat edilip bir iptal edilegelmiştir.

Ayrıca “kentlerin varlığı ve anlamının yalnızca nüfusu kadar” olduğu

anlayışı yüzünden “dar mekâna tıkmış yığınlar kenti hâline gelen İstanbul” gibi şehirlerde milletvekili çoğaltımına, büyük alanlara sahip ve bu oranda üretime katkısı için yeterince önemsenmeyen kentlerde ise milletvekili azalımına gidilmiştir. Bazı merkezlerde nüfusun hızla artması ve ülkenin çoğu bölgelerinde (taşrada) azalmasının kendisi bir sorun iken, bu tür uygulamalarla sorunun ortadan kaldırılmasının yerine bir çeşit mükâfata tâbi tutulmaktadır. Bunun yanı sıra demokratik parlamentonun teşkilinde il yapılan bir yerleşimin (örn. Bayburt) tek milletvekilinin tek bir partiye mensubiyet içinde o yerleşimi temsilinin, mevcut demokrasi içindeki hâli düşündürücüdür.

Geçtiğimiz iki yüzyıla ve yaşadığımız XXI. Yüzyılın bu başlangıç dönemine musallat olan seküler hastalığın adı “nicelliğin egemenliğine teslimiyettir”⁷. Ülke yönetiminin sağlanması güdüsüyle yapılan idari düzenlemelerde federalist / eyaletçi / özerk bölge istemleri ile daraltıldıkça karmaşılaştırılan mevcut yapının her ikisi de bu niceliği kutsamaktan kaynaklanmaktadır.

Biz, popülist kaygılarla nicel olarak çoğaltılıp derbederliğe ve gereksiz bürokratik yüke neden olan israfkâr il sistemine veya irrasyonel eyalet ya da özerk bölge fantezilerine karşı; çok daha akılcı, geçmiş- gelecek çizgisinde XXI. Yüzyıl vizyonuna uygun, iktisadi ve kültürel ihtiyaçlardan kaynaklanan “MERKEZÎ VÎLAYET SİSTEMİ” ni öneriyoruz. Bu öneri, ne yeni ulus icat etme kaygısıyla ne de gerici etnik ya da mezhebi kaygılar içinde olunarak kâğıt

⁷ Niceliğin bireysel ve toplumsal bir hastalık olmasına ilişkin olarak bk. René Guénon, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri*, (Çev. M. Kanık), İstanbul 1990.

üzerinde “ben dedim oldu” türünde bir yaklaşımdan uzak, geleceğe güvenle bakmak isteyen bireylerin temel arzularından kaynaklanmaktadır.

Merkezî Vilayet Sistemi’nde akılcı kriterlere dayalı olarak seçilen bir il⁸ (merkezî vilayet), çevre bazı il ve (bilehare il olacak olan) ilçelerin ona bağlanmasıyla teşekkül edecektir. Daha önce il düzeyine çıkarılan merkezler yine il olarak kalacağı gibi, bazı ilçeler de gerekli görülmesi hâlinde il statüsünde, bazıları ilçelikten beldeleşme (ve ile bağlı olarak) dönüştürülerek merkezi vilâyete bağlanacaktır. Bu, sanılacağına aksine bürokratik işlemleri çoğaltan il artımı değil, sistemin daha esnek ve hızlı çalışmasını sağlayan, sayısı azalıp donanımları artırılan vilayetler biçiminde bir yapıyı ortaya çıkarır.

80 kûsur il yerine 22 ya da 25 vilayet olacaktır. Bu sayısal düşüş bir o kadar mükerrer kurumun, bir o kadar mükerrer yatırımın, bir o kadar paranın kurtuluşu demektir. Ve bir o kadar bürokratik iş yükünün azaltılması.. Küçük ve sınırlı imkânlar içinde kıvranan halk, esnafı, memuru, işçisi ve çiftçisiyle daha geniş ve fakat daha iyi organize olmuş bir yönetimin sağlayacağı daha geniş imkânların olduğu bir alana erişmiş olacaktır.

BELDE- KÖY BAŞKANLARI: Merkezî Vilâyet Sistemi’nde artık çağın koşulları ve görünümü karşısında uyumsuz ve ilinti diyebileceğimiz “muhtarlık” yoktur, yerine, fiziki konumlarına göre organize edilmiş “köyler birliği” (belde-köy) vardır. Bu birlik, var olan bazı köylerin iptal ediliş biçimiyle değil, merkez

seçilen bir köy etrafında sorunların daha bölgesel bir yapı içinde ele alınması anlamına gelir. Köyler birliği’ nin yönetimine, merkez köyden (belde-köy) bir kişi seçilir, her köyden (bağlı-köy) iki sorumlu ise dönüşümlü olarak seçilen bu köyler birliği yöneticisi tarafından belirlenir, o kadar. Köyler birliği yetkilisinin (belde-köy başkanı) belirlediği bağlı köylerin sorumlularının sorumluluk süresi bir yılla sınırlıdır. Aynı kişi (köy sorumlusu: âza) yalnızca dördüncü yıl ve eğer köyler birliği yetkilisi, yani belde-köy başkanı talep ederse kendi köyünün tekrar sorumlusu olur. Anadolu köy ve köylülerinin konumu, bu köylerin fiziki ve kültürel yapısı ile köy - şehir arası git - gel nüfus hareketleri göz önüne alınırsa, bu önerinin anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

KAYMAKAMLAR: İlçeler yanı sıra illerde de mülkî amirler olarak atanmış kaymakamların olması uygundur (İl Kaymakamı ve İlçe Kaymakamı.). Ancak, Merkezî Vilayet Sistemi’nde “ilçe” lerin varlığı çok anlamlı ve gerekli değildir. Kaldı ki temel kanunlarda “il” vurgusu yapılmış, il’in alt birimleri vurgulanmamıştır bile. Bazı ilçelerin bazıları fiziki ve demografik yapısı gereği “belde” konumuna bazıları ise “il” konumuna getirilerek bu yapının ortadan tümüyle kaldırılmasında bir beis yoktur. Yaptığı iş öncelikle merkezî yapının belirlediği hükümler doğrultusunda denetleyici olmak, bağlı olduğu vilâyetin valisine karşı sorumluluktur. İhale ve paranın ağırlıklı olduğu konular olabildiği ölçüde belediyelere ve diğer ilgili birimlere bırakılacağı için, kaymakamların (il valilerinin) pozitif

etkinliği daha artacak, seçilen valiye karşı sorumluluğu hem merkeze hem halka karşı sorumluluk olarak tezahür edecektir.

VALİLER: Merkezî Vilayet Sistemi içinde valiler seçimle iş başına gelir ve üst üste yalnız iki kez seçilebilirler. Vilayetin konumuna göre belirlenen vali yardımcılarının en az iki kişi seçilmiş vali tarafından, diğer bir ya da birkaç yardımcı merkez atamasıyla görevlendirilir. Valinin seçtiği yardımcılarının yasal açıdan niteliği göz önüne alınarak, merkezî yönetim gerekçeli olarak ret ya da kabul onayı vermek durumunda- dır. Geçerli bir gerekçe olmaması hâlinde kabul zorunludur. Aynı şekilde, seçilen vali de atanan yardımcılar için bir yıl sonra görüş ve mütalaada bulunup, geçerli gerekçeleri tazammum ettirebilmiş ise vali yardımcısının değiştirilme talebinde bulunabilir.

Merkezî Vilayet Sistemi, esas itibarıyla merkezi yönetim ile yerel yönetimin denge noktasıdır. Bu sistemde ne yerel anlayış kendi olası dar kısıtlırlar içinde ürettiği olumsuz istekler için sızlanıp direnir ne de merkezi yönetim gereksiz otoriter tavrını dayatır. İnsan temelde akıllı olan canlıdır ve ortak akıl ortaklaşa kullanılan erk zemininde hayat bulur.

Evrensel ölçekte Birleşmiş Milletler yerine “Üst Dünya Örgütü”, kıtasal ölçekte “Büyük Avrasya Birliği” yanı sıra Türkiye’ye ilişkin önerimizin adı “Merkezi Vilayet Sistemi” dir. Bunlar, yer yüzüne cephesel bakış ile yerel gerçekliğin anlamını kavramak adına yapılan mütevazı bir düşünce beyanı olarak görülmelidir.

⁸ Vilayet ve il kelimelerinin aynı anlamlara geldiği düşünülse de biz hiyerarşik bir ayırım yaparak “il” kelimesini malum tanıımı içerisinde her hangi bir yerleşim merkezi, vilayet’i ise illerin bağlı olduğu merkez olarak kullandık. Sanıyoruz bu kısmî ayırım lengüistik açıdan her hangi bir sorun taşımamaktadır.